

А. В. Буйських

НАЙРАНІША КЕРАМІКА З БОРИСФЕНА (за матеріалами розкопок В. В. Лапіна)

Розглянуто фрагменти розписного посуду, виготовленого в Мілеті і привезеного до Борисфена у найраніший період його існування, у третій чверті VII ст. до н. е. Встановлення сучасних дат найраніших знахідок підтверджує інформацію Євсевія щодо часу заснування Борисфена.

Ключові слова: Борисфен, Мілет, грецька колонізація, Євсевій, емпорій, східногрецька кераміка.

За останнє півстоліття дослідники неодноразово намагалися охарактеризувати кількісний і якісний склад ранньої керамічної колекції Борисфена, зважаючи на його особливу роль у вивченні грецької колонізації Північного Причорномор'я, організації та становленні тут поселенських структур. Проте здебільшого вони не мали до неї доступу в повному обсязі, до того ж, часто користувалися датуваннями кераміки, застарілими навіть на час публікації. Через це тривалий час з роботи в роботу переходила інформація лише про «поодинокі» знахідки, які дають найвужчі хронологічні реperi. У 1970-х рр. Л. В. Копейкіна, яка керувала експедицією Державного Ермітажу на Березані, зробила чи не першу спробу підрахувати реальну кількість знахідок із розкопок Борисфена, що належали до «нечисленного скарбу», привезеного першими поселенцями, відповідно до прийнятих тоді археологічних датувань. До другої чверті VII ст. до н. е. дослідниця віднесла фрагменти кіліка, до третьої чверті цього століття, тобто часу заснування тут колонії — близько трьох десятків «родосько-іонійських» фрагментів (Копейкіна 1973, с. 240 сл; 1979, с. 106—107; 1986, с. 28). Ця інформація була єдиною, якою впродовж досить тривалого часу

користалися дослідники у своїх хронологічних і історичних побудовах (див., напр.: Виноградов, Доманский, Марченко 1990, с. 78—81). Ця обставина навіть дозволила засумніватися, було вказано на «непримиренні протиріччя» (Solovyov 1999, р. 3) між кількістю ранніх артефактів і свідомством Євсевія про час виведення колонії у Борисфен у другий рік 33-ї Олімпіади або 647/646 р. до н. е. (Euseb. Chron. can. / Helm V., 1984. р. 95b). Іншими словами, свідомство Євсевія про час виведення Борисфена було піддане, як здавалося, обґрунтованому сумніву. За час, що минув, ніхто не підтримав цю думку, і так само ніхто аргументовано її не спростував.

Нині є всі підстави на новому рівні знань звернутися до цієї важливої історичної проблеми і спробувати підійти до її розв'язання не з позиції можливої «помилки» нарративного джерела, а, навпаки, зібравши ті прямі археологічні свідомства, які можуть підтвердити його історичність. Крім того, вивчення розписного східногрецького посуду різних центрів виробництва, який перші поселенці везли до Борисфена, на сьогодні знаходиться на зовсім іншому рівні, ніж п'ятдесят років тому. Наше звернення до цієї теми базується на детальному вивченні іншої великої (близько 4400 од.) археологічної колекції, зібраної під час майже двадцятирічних розкопок Борисфена В. В. Лапіним¹. Абсолютну більшість цього матеріалу досі не було залучено до наукового обігу.

1. Колекція № 1669, зберігається у Наукових фондах ІА НАНУ, декілька десятків експозиційних речей з неї знаходяться у постійній експозиції Археологічного музею ІА НАНУ. Щиро дякую своїм колегам Н. О. Сон і Л. В. Кулаковській за сприяння в роботі з колекцією.

Рис. 1. Мілетська кераміка з Борисфена, 650—630-і рр. до н. е.: 1 — АБ/1977-80/65; 2 — АБ/78-106; 3 — АБ/67-615; 4 — АБ/70-608

Сучасна типологічна класифікація і новітня хронологія розписного столового і парадного посуду південноіонійського виробництва спирається, головним чином, на узагальнення результатів розкопок у Мілеті та його найближчих околицях, здійснені в останній чверті ХХ ст. експедицією Рурського університету в Бохумі (ФРН) під загальним керівництвом В. фон Греве (див. детальніше: Graeve von 1973/1974; 1975; 1987; 1995; 1997; 1999; 2008; Graeve von, Senff 1990). Крім того, для вивчення хронології випуску мілетської керамічної продукції важливе значення мають результати новітніх досліджень археологічних пам'яток Палестини, що містять ранній античний імпорту (Waldbaum, Magness 1977; Fantalkin 2001; Stager, Master, Schloen 2011). Під час обробки мілетської кераміки з Борисфена нами враховано її попередні класифікації (Walter 1968; Walter-Karydi 1973; Boardman 1998; Cook, Dupont 1998), проте в основу хронологічного і типологічного розподілу цього керамічного імпорту покладено саме новітні розробки (Käufler 2004; Kerschner, Schlotzhauer 2005; 2007; Schlotzhauer 2001). Саме ці новітні розробки уможливили омолодити датування тих фрагментів посуду Л. В. Копейкіною, які вона вважала найранішими і відносила до другої—третьої чверті VII ст. до н. е. (див., напр.: Kerschner 2006, S. 231). А це, своєю чергою, змушує знову звернутися до питання, чи є все ж таки у березанській колекції кераміка, що може підтвердити дані Євсевія про час заснування Борисфена?

Слід зазначити, що через значну фрагментованість ранньої березанської кераміки не завжди можна чітко встановити конкретну типологічну і хронологічну групу, оскільки ці групи було виділено за цілими формами. Це зауваження стосується, передовсім, фрагментів стінок посуду другої половини VII ст. до н. е., тобто тих, які знаходять найчастіше. Крім того, численні декоративні елементи, які неодмінно враховуються у класифікаціях, зазвичай використовували тривалий час. Саме цей момент суттєво ускладнює класифікацію дрібних фрагментів з колекції. Тож видається доречним запозичення досвіду вивчення аналогічної кераміки з Ашкелона, а саме, що дрібні фрагменти мають, зазвичай, ознаки не однієї, а декількох груп (Stager, Master, Schloen 2011, p. 244 ff.). Такий підхід уявляється зараз найбільше виваженим, особливо зважаючи на те, що абсолютні дати окремих груп, що сумарно відносяться до 650—620-х рр. до н. е., у двох найбільших класифікаціях, С. Койфлера і М. Кершнера-У. Шлотцхауера, дещо різняться. Останні автори, мабуть, на це також звернули увагу, тож справедливо зазначили, що запропоновані ними групи більше визначають загальну тенденцію у зміні форми посуду та його декоративній схемі, ніж точно встановлену абсолютну дату його випуску (Kerschner, Schlotzhauer 2005, p. 9).

Відтак, з огляду на вказані методичні засади, ми допускаємо, що найраніші фрагменти з київської частини березанської колекції на-

лежать, найвірогідніше, ойнохоям з прямим горлом і округлим, дещо сплюсненим тулубом на широкому кільцевому піддоні. Вони відзначаються високою якістю виконання, вкриті щільним блискучим ангобом, часто з лощеною поверхнею, що нагадує лакове покриття; силуетним і контурним малюнком у резервній техніці передано фризові зображення тварин, що біжать, ідуть або пасуться; вільні місця фризів між зображеннями тварин заповнено різноманітним декором; придонну частину прикрашено корзинкою променів або гірляндою з квітів і бутонів лотоса (Kerschner, Schlotzhauer 2005, p. 17 f.). Саме такий або синхронний за часом посуд став предметом імпорту в Північне та Північно-Західне Причорномор'я від середини VII ст. до н. е. (загальну інформацію див.: Kerschner 2006, S. 231 f.).

Найраніший серед них — фрагмент стінки з зображенням собаки, який біжить уліво з випростаними вперед лапами (рис. 1: 1). Висока якість виконання і натуралістичний стиль зображення зближує цей фрагмент з посудом групи MilA Ib — ранньої групи MilA Ic (за Койфлером) або гру-

пи SiA Ib (за Кершнером — Шлотцхауером) з датою у межах 650-і — самий початок 630-х рр. до н. е. Близькі стилістичні аналогії знайдено серед фрагментів і цілих ойнохоїв з Мілета (Käuffler 2004, Kat. 222—224; Kerschner, Schlotzhauer 2005, p. 17 ff.). Дуже вірогідно, до пізнього періоду існування цієї групи посуду відноситься стінка ойнохої з палочним декором під горлом і собакою, який біжить, у верхньому фризі (рис. 1: 2). Проте в цьому разі стиль зображення собаки якісно відрізняється від аналогічного зображення на першому фрагменті.

У Північному Причорномор'ї ойнохоєю того ж класу знайдено у варварському похованні Темір-Гори (Фармаковский 1916, табл. VIII: 1—4; Копейкина 1972, с. 147 сл., рис. 1: а—г; Kerschner, Schlotzhauer 2005, fig. 12). Нещодавно дві аналогічні ойнохої знайдено у похованнях біля хут. Красний на Кубані (Шевченко 2013, рис. 9—10, с. 112). Фрагменти посуду того ж класу походять також із варварських поселень Лівобережного і Правобережного Дніпровського Лісостепу (Онайко 1966, табл. I—III: 1—8; Вахтина 1998, с. 127 сл., рис. 2: 2, 4—13; 3;

Рис. 2. Мілетська кераміка з Борисфена, 640—630-і рр. до н. е.: 1 — АБ/80-б. н.; 2 — АБ/62-334; 3 — АБ/78-453; 4 — АБ/78-573; 5 — АБ/80-б. н.; 6 — АБ/67-386; 7 — АБ/75-447; 8 — АБ/61-153; 9 — АБ/78-678; 10 — АБ/80-97; 11 — АБ/80-615; 12 — АБ/78-367; 13 — АБ/71-547; 14 — АБ/60-1116

Рис. 3. Мілетська кераміка з Борисфена (Леві-ойнохої), 630—620-і рр. до н. е.: 1 — АБ/80-95; 2 — АБ/75-47, 73; 3 — АБ/79-672

Kerschner, Schlotzhauer 2005, fig. 13, 15; Шрамко, Задников 2010, с. 296—297, рис. 3: 1, 2).

Значно більше фрагментів відноситься до пізньої групи MilA Ib (за Койфлером) чи пізньої групи SiA Ib — ранньої SiA Ic (за Кершнером-Шлотцхауером), тобто до рубежу 640-х — 630-х рр. до н. е. З-поміж них виділяються два фрагменти відкритих посудин, внутрішні стінки їх вкрито лаком. Один — це кратер з невисоким, трохи відігнутих горлом. Їхня характерна риса — декоративна панель із вписаних ромбів, відокремлена тонкими вертикальними паличками; на кратері, крім того, є горизонтальний петлеподібний розділювальний декор у нижній частині горла (рис. 1: 3, 4). Панелі з ромбами — декоративний елемент, який було запозичено від геометричної епохи;

він характерний і для найранішого періоду виробництва розписного посуду в Мілеті (Walter 1968, Taf. 91—93, Kat. 502; 97, Kat. 505—507, 513—518, 563; Tuchelt 1971, Taf. 3: 7; Käufler 2004, Kat. 173—176, 185, 212, 213, Taf. 63: 11). Для посуду цього типу характерною є поява орнаменту з двосторонніх петель (Käufler 2004, Taf. 63: 13; Kerschner, Schlotzhauer 2005, p. 24). Чаші / кратери з високим краєм на високій ніжці, що мають ідентичний декор у зоні ручок, запропоновано відносити до 630—610-х рр. до н. е. (Kerschner, Schlotzhauer 2005, fig. 28; див. також: Walter-Karydi 1973, Kat. 265, Taf. 23; Graeve von 1987, Kat. 3, Taf. 5). Проте, враховуючи виключну рідкість подібного посуду в березанській колекції, здається, що вони не входять за рубіж 640-х — 630-х рр. до н. е.

Рис. 4. Мілетська кераміка з Борисфена, 630—610-і рр. до н. е.: 1 — АБ/79-677; 2 — АБ/69-286; 3 — АБ/75-260; 4 — АБ/75-448, 527 (АМ 2480/7266—7267); 5 — АБ/62-452; 6 — АБ/78-452; 7 — АБ/80-44

Останньою третиною VII ст. до н. е. (пізня група *MilA Ic/Id*, за Койфлером — група *SiA Ic* / рання *SiA Id*, за Кершнером — Шлотцхауером) датується значно більше посуду. Оскільки багато його (рис. 2: 1—15) дійшло в дрібних фрагментах, то підставою для стилістичної атрибуції є лише стиль зображень і поєднання основних і другорядних декоративних елементів (Käufler 2004, Kat. 302 ff.; Kerschner, Schlotzhauer 2005, p. 25 ff.; Stager, Master, Schloen 2011, cat. 286 ff.). Аналогії центральному декоративному мотиву у вигляді складної вертикальної композиції з волют, квітки лотоса та сегментів вписаних кіл (рис. 2: 8—10) відомі серед посуду цієї групи (Walter-Karydi 1973, Abb. 114; 118), як, до речі, і мотив вписаних трикутників (Kerschner, Schlotzhauer 2005, fig. 28). До цієї ж групи належать посудини (рис. 3, 4) з фігурами сфінксів, які йдуть, і сфінксів з жіночою головою, що лежать, а також качок (Cook, Dupont 1998, fig. 8.8; Kerschner, Schlotzhauer 2005, fig. 20, 33, 35). Слід зазначити, що фрагмент ойнохої групи *SiA Ic* відкриває керамічну колекцію Ольвії (Фармаковский 1914, табл. 1, зліва; Копейкина

1976, с. 138, рис. 4; Ильина 2004, с. 77, рис. 1; Kerschner 2006, Abb. 10).

На Березані знайдено декілька фрагментів від так зв. Леві-ойнохой (рис. 3: 1—3) — великих посудин з округлими плічками та овоїдним тулубом, розписаних великим фризом на плічках і декількома дрібнішими фризами із зображеннями копитних, що пасуться; фризи розділені смугами з нахиленими петлеподібними плетінками; зображувальні поля кожного фризу вцент заповнені дрібним декором (про групу див.: Копейкина 1982, с. 6—7, рис. 1; Boardman 1998, fig. 287; Käufler 2004, Abb. 23; Kerschner, Schlotzhauer 2005, p. 25). Нечисленні знахідки такого посуду вже відомі і в керамічній колекції цієї пам'ятки (Копейкина 1982, рис. 2: ж) і в Ольвії (Буйських 2013, кат. 1.1).

Керамічні фрагменти ойнохой групи *SiA Ic* з великим центральним фризом і меншим нижнім (рис. 4: 1—7), розділеними або плетінками, або смужками лаку, також наявні в керамічній колекції Борисфена. Їх маємо, судячи з раніших (Копейкина 1982, рис. 2: а, б, д; 5) і новітніх (Ильина, Чистов 2012, с. 26, табл. 19: 1) знахідок, уже

не один десяток фрагментів. Виходячи з наявності таких знахідок на палестинських пам'ятках (Stager, Master, Schloen 2011, cat. 323 ff.), час випуску їх надійно маркує керамічні комплекси останньої третини VII ст. до н. е.

Серед розглянутих фрагментів найцікавішими є ті, що датуються найранішим часом. Проте вони, незважаючи на їхню відносно незначну кількість, уже не єдині з-поміж найраніших керамічних знахідок, привезених до Борисфена. Вони, перш за все, надійно корелюються із знайденими впродовж тих же робіт на острові глибокими киліками самоського, як вважається нині, походження (Буйських 2016, с. 30, рис. 1: 1—7). Не пізніше середини — самого початку третьої чверті VII ст. до н. е. датується ще один фрагмент мілетської ойнохої, що походить з розкопок Державного Ермітажу (Ильина 2000, с. 202—203, рис. 1). Навіть фрагмент найранішого з усіх видів імпорту, що наразі відомий у Борисфені, — глибокого скіфоса субгеометричного типу — за останніми уточненими даними верхньою датою сягає середини — початку третьої чверті VII ст. до н. е. (Буйських 2015, с. 3—4, рис. 1). Це означає, що йдеться вже навіть не про десяток фрагментів, які маркують найраніший хронологічний період існування цієї археологічної пам'ятки. Крім того, вони належать типологічно різним посудинам.

Очевидно, що найраніші фрагменти хронологічно підтверджують відомості Євсевія про виведення Борисфена саме в 647—646 рр. до н. е. Те, що їх ще й досі небагато, не означає, що вони перечать цій даті. До того ж, на нашу думку, вони підтверджують заснування саме тимчасової емпорії і лише пізніше, до кінця VII ст. до н. е., постійного поселення, на якому внаслідок постійної життєдіяльності врешті й формується культурний шар (Буйських 2005, с. 164; 2013а, с. 30). Емпорій у Борисфені переслідував певну мету, а розглянуті фрагменти найранішого посуду мілетського виробництва, знайдені тут, дозволяють тепер конкретизувати цю мету.

На нашу думку, розписний посуд з Мілета, час виготовлення якого вкладається у третю чверть VII ст. до н. е., слугував предметом інтенсивних торгівельно-обмінних контактів і поширювався у варварському середовищі саме через емпорій Борисфен. Якраз звідти він потрапляв на лісостепові поселення (Більськ і Трахтемирів) і в поховання (Болтишка)¹, так само через Борисфен мілетські ойнохої потрапили до варварських поховань Східного Криму (Темір-Гора) та пониззів Кубані (хут. Красний). Здається, що результати вивчення березанської колекції, зібраної В. В. Лапіним, дозволяють

1 Борисфен не розглядається нами як пункт транзитної торгівлі, через який античний імпорту потрапляв на Немирівське городище. Тут ми слідуємо за слушною пропозицією М. Ю. Вахтіної про посередницьку роль Оргамума в дельті Істру (Vachtina 2007, р. 34).

якщо не припинити дискусії про те, яким чином з'явилися ці речі мілетського виробництва на останніх пам'ятках, то суттєво переглянути існуючі гіпотези. Нагадаємо — досі вважалося, що вони відсутні на Березані та й загалом у Північному Причорномор'ї (аналіз загальної ситуації див.: Vachtina 2007, р. 34; Вахтина, Кашуба 2014, с. 72 сл.). Ще й зараз думка, що цей посуд потрапив разом з поверненням скіфів з передньоазійських походів, тобто зі сходу, в обхід причорноморських емпоріїв, лишається популярною (Шевченко 2013, с. 117).

Підсумовуючи, наголосимо, що рання розписна кераміка з Мілета, знайдена в Борисфені, виводить на якісно новий рівень наше розуміння колонізаційного процесу в Північному Причорномор'ї і роль емпорії Борисфен як центру посередницької торгівлі з варварським світом.

ЛІТЕРАТУРА

Буйських, А. В. 2005. Некоторые полемические заметки по поводу становления и развития Борисфена и Ольвии в VI в. до н. э. *Вестник древней истории*, 2, с. 146-165.

Буйських, А. В. 2013а. *Архаическая расписная керамика из Ольвии (восточногреческая, лаконская, коринфская, имитации)*. Киев: Стародавній світ.

Буйських, А. В. 2013б. О греческой колонизации Северо-Западного Причерноморья (новая модель?). *Вестник древней истории*, 1, с. 21-39.

Буйських, А. В. 2015. Кераміка першої половини VII ст. до н. е. та питання доколонізаційних зв'язків у Північному Причорномор'ї. *Археологія*, 1, с. 3-11.

Буйських, А. В. 2016. Ионийские килики из Борисфена. *Археологія і давня історія України*, 1 (18), с. 29-42.

Вахтина, М. Ю. 1998. Основные категории греческой импортной керамики из раскопок Немировского городища. *Материалы по археологии, истории, этнографии Таврии*, 6, с. 122-139.

Вахтина, М. Ю., Кашуба, М. Т. 2014. Находки ранней греческой керамики в варварских памятниках Северного Причерноморья и время появления постоянных античных поселений в регионе. *Боспорские чтения*, XV, с. 69-81.

Виноградов, Ю. Г., Доманский, Я. В., Марченко, К. К. 1990. Сопоставительный анализ письменных и археологических источников по проблеме ранней истории Северо-Западного Причерноморья. В: Лордкипанидзе, О. (ред). *Причерноморье VII—V вв. до н. э.: письменные источники и археология*. Материалы V Международного симпозиума по древней истории Причерноморья. Вани — 1987. Тбилиси: Мецниереба, с. 75-98.

Ильина, Ю. И. 2004. Ранняя керамика из Ольвии. *Боспорский феномен*, 2, с. 75-83.

Ильина, Ю. И., Чистов, Д. Е. 2012. Ранний период (конец VII — первая половина VI в. до н. э.). Находки. В: Чистов, Д. Е. (ред.). *Материалы Березанской (Нижнебузской) античной археологической экспедиции*. СПб: Государственный Эрмитаж, 2: Исследования на острове Березань в 2005—2009 гг., с. 8-41.

Копейкина, Л. В. 1972. Расписная родосско-ионийская ойнохоия из кургана Темір-Гора. *Вестник древней истории*, 1, с. 147-159.

Копейкина, Л. В. 1973. Самый ранний образец расписной древнегреческой керамики из раскопок на острове Березань. *Советская археология*, 2, с. 240-244.

Копейкина, Л. В. 1979. Особенности развития Березанского поселения в связи с ходом колонизационного процесса. В: Лордкипанидзе, О. (ред.) *Проблемы греческой колонизации Северного и Восточного Причерноморья*. Материалы I Всесоюзного симпозиума по древней истории Причерноморья. Цхалтубо — 1977. Тбилиси: Мецниереба, с. 106-113.

Копейкина, Л. В. 1982. Родосско-ионийская керамика VII в. до н. э. с о. Березань и ее значение для изучения раннего этапа существования поселения. В: Борисфковская, С. П. (ред.) *Художественные изделия античных мастеров*. Ленинград: Искусство, с. 6-35.

Копейкина, Л. В. 1986. Расписная керамика архаического времени из античных поселений Нижнего Побужья и Поднепровья как источник для изучения торговых и культурных связей. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 27, с. 27-47.

Онайко, Н. А. 1966. *Античный импорт в Приднепровье и Побужье в VII—V веках до н. э.* Москва: Наука. Свод археологических источников, Д 1-25.

Фармаковский, Б. В. 1914. *Архаический период в России*. Петроград, с. 15-78.

Фармаковский, Б. В. 1916. Милетские вазы в России. *Труды Московского археологического общества*, 25, с. 47-61.

Шевченко, Н. Ф. 2013. Курган раннескифского времени у хутора Красный. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 39, с. 100-118.

Шрамко, И. Б., Задников, С. А. 2010. Новые находки ранней античной керамики на Бельском городище. В: Масленников, А. А. (ред.) *Символа. Античный мир Северного Причерноморья. Новейшие находки и открытия*. Москва; Киев, 1, с. 294-300.

Boardman, J. 1998. *Early Greek Vase Painting*. London: Thames and Hudson.

Cook, R. M., Dupont, P. 1998. *East Greek Pottery*. London; New York: Routledge.

Graeve von, V. 1973/1974. Milet. *Istanbuler Mitteilungen*, 23/24, S. 63-115.

Graeve von, V. Milet 1975. *Istanbuler Mitteilungen*, 25, S. 35-59.

Graeve von, V. 1987. Milet 1986. *Istanbuler Mitteilungen*, 37, S. 5-33.

Graeve von, V. 1995. Milet 1992—1993. *Archäologischer Anzeiger*, S. 195-333.

Graeve von, V. 1997. Milet 1994—1995. *Archäologischer Anzeiger*, S. 109-284.

Graeve von, V. 1999. Milet 1996—1997. *Archäologischer Anzeiger*, S. 1-124.

Graeve von, V. 2008. Milet 2003—2005. *Archäologischer Anzeiger*, S. 9-23.

Graeve von, V., Senff, R. 1990. Die Grabung am Südhang des Kalabaktepe. *Istanbuler Mitteilungen*, 40, S. 44-50.

Fantalkin, A. 2001. Mezad Hashavyahu: its Material Culture and Historical Background. *Tel Aviv*, 28, p. 3-165.

Käuffer, S. 2004. *Die archaische Kannen von Milet* (Diss. Ruhr-Universität Bochum). Available at: <http://www-brs.ub.ruhr-uni-bochum.de/netahtml/HSS/Diss/KaeufferSteffen/diss.pdf> (Accessed 03.11.2017).

Kerschner, M. 2006. Zum Beginn und den Phasen der griechischen Kolonisation am Schwarzen Meer. Die Evidenz der ostgriechischen Keramik. *Eurasia Antiqua*, 12, S. 227-250.

Kerschner, M., Schlotzhauer, U. 2005. *A New Classification System for East Greek Pottery*. Leiden, Boston, Köln: Brill. Ancient West & East, 4.

Kerschner, M., Schlotzhauer, U. 2007. Ein neues Klassifikationssystem der ostgriechischen Keramik. In: Cobet, J. (Hrsg.) *Frühes Ionien. Eine Bestandsaufnahme*. Panionion-Symposium Güzelçamli 26. September — 1. Oktober 1999. Mainz-am-Rhein: Philipp von Zabern, S. 295-317.

Schlotzhauer, U. 2001. *Die südionischen Knickrand-schalen. Eine chronologische Untersuchung zu den sog. Ionischen Schalen in Milet* (Diss. Ruhr-Universität Bochum). Available at: <http://www-brs.ub.ruhr-uni-bochum.de/netahtml/HSS/Diss/SchlotzhauerUdo/diss.pdf> (Accessed 03.11.2017).

Solovyov, S. L. 1999. *Ancient Berezan. The Architecture, History and Culture of the First Greek Colony in the Northern Black Sea*. Leiden, Boston, Köln: Brill, Colloquia Pontica, 4.

Stager, L. E., Master, D. M., Schloen, J. D. 2011. *Ashkelon 3. The Seventh Century BC*. Winona Lake, Indiana. Final Reports of the Leon Lewy Expedition to Ashkelon.

Tuchelt, K. 1971. Didyma. *Istanbuler Mitteilungen*, 21, S. 45-87.

Vachtina, M. Ju. 2007. Greek Archaic Orientalising Pottery from the Barbarian Sites of the Forest-steppe Zone of the Northern Black Sea Coastal Region. In: Gabrielsen, V., Lund, J. (eds). *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*. Aarhus: Aarhus univ. press, p. 23-37.

Waldbaum, J. C., Magness, J. 1977. The Chronology of Early Greek Pottery: New Evidence from Seventh Century BC. Destruction Levels in Israel. *American Journal of Archaeology*, 101, 1, p. 23-40.

Walter, H. 1968. *Frühe samische Gefässe. Chronologie und Landschaftsstile ostgriechischer Gefässe*. Bonn: Rudolph Habelt Verlag GmbH. Samos, V.

Walter-Karydi, E. 1973. *Samische Gefässe des 6. Jahrhunderts v. Chr.* Bonn: Rudolph Habelt Verlag GmbH. Samos, VI, 1.

REFERENCES

Buiskikh, A. V. 2005. Nekotorye polemicheskie zametki po povodu stanovleniia i razvitiia Borisfena i Olvii v VI v. do n. e. *Vestnik drevnei istorii*, 2, p. 146-165.

Buiskikh, A. V. 2013a. *Arkhaiskaia raspisnaia keramika iz Olvii (vostochnogrecheskaia, lakonskaia, korinfskaia, imitatsii)*. Kyiv: Starodavnii svit.

Buiskikh, A. V. 2013b. O grecheskoi kolonizatsii Severo-Zapadnogo Prichernomoria (novaia model?). *Vestnik drevnej istorii*, 1, p. 21-39.

Buiskykh, A. V. 2015. Keramika pershoi polovyny VII st. Do n. e. ta pytannia dokolonizatsiinykh zviazkiv u Pivnichnomu Prychornomori. *Arkheolohiia*, 1, p. 3-11.

Buiskikh, A. V. 2016. Ioniiskie kiliki iz Borisfena. *Arkheolohiia i davnii istoriia Ukrainy*, 1 (18), p. 29-42.

Vachtina, M. Yu. 1998. Osnovnye kategorii grecheskoi importnoi keramiki iz raskopok Nemirovskogo gorodishcha. *Materialy po arkheologii istorii, etnografii Tavrii*, 6, p. 122-139.

Vachtina, M. Yu., Kashuba, M. T. 2014. Nakhodka rannei grecheskoi keramiki v varvarkikh pamiatnikakh Severnogo Prichernomoria i vremia poavleniia postoiannykh antichnykh poselenii v regione. *Bosporskie chteniia*, XV, p. 69-81.

Vinogradov, Yu. G., Domanskii, Ya. V., Marchenko, K. K. 1990. Sopostavitelnyi analiz pismennykh i arkheologicheskikh istochnikov po problemam rannei istorii Severo-Zapadnogo Prichernomoria. In: Lordkipanidze, O. (ed.) *Prichernomorie VII—V vv. do n. e.: pismennyye istochniki i arkheologiia*. Materialy V Mezhdunarodnogo simpoziuma po drevnei istorii Prichernomoria. Vani — 1987. Tbilisi: Metsniereba, p. 75-98.

- Irina, Yu. I., 2004. Ranniaia keramika iz Olvii. *Bosporskii fenomen*, 2, p. 75-83.
- Irina, Yu. I., Chistov, D. E. 2012. Rannii period (konets VII — pervaiia polovina VI v. do n. e.). Nakhodka. In: *Materialy Berezanskoi (Nizhnebugskoi) antichnoi arheologicheskoi ekspeditsii*. Sankt-Petersburg, 2: Issledovaniia na ostrove Berezan v 2005—2009 gg., p. 8-41.
- Farmakovskii, B. V. 1914. *Arkhaicheskii period v Rossii*. Petrograd, p. 15-78.
- Farmakovskii, B. V. 1916. Miletskie vazy v Rossii. *Trudy Moskovskogo Arkheologicheskogo Obschestva*, 25, p. 47-61.
- Kopeikina, L. V. 1972. Raspisnaia rodosko-ioniiskaia oinokhoia iz kurgana Temir-Gora. *Vestnik drevnej istorii*, 1, p. 147-159.
- Kopeikina, L. V. 1973. Samyi rannii obrazets raspisnoi drevnegrecheskoi keramiki iz raspokop na ostrove Berezan. *Sovetskaia arheologiya*, 2, p. 240-244.
- Kopeikina, L. V. 1979. Osobennosti razvitiia Berezanskogo poseleniia v sviazi s khodom kolonizatsionnogo protsessa. In: Lordkipanidze, O. (ed.). *Problemy grecheskoi kolonizatsii Severnogo i Vostochnogo Prichernomoria*. Materialy I Vsesoyuznogo simpoziuma po drevnei isrorii Prichernomoria. Tskaltubo — 1977. Tbilisi: Metsniereba, p. 106-113.
- Kopeikina, L. V. 1982. Rodosko-ioniiskaia keramika VII v. do n. e. s o. Berezan i ee znachenie dlia izucheniia rannego etapa sushchestvovaniia poseleniia. In: Boriskovskaia, S. P. (ed.). *Khudozhestvennye izdeliia antichnykh masterov*. Leningrad: Iskusstvo, p. 6-35.
- Kopeikina, L. V. 1986. Raspisnaia keramika arkhaicheskogo vremeni iz antichnykh poselenii Nizhnego Pobuzhzhia kak istochnik dlia izucheniia torgovykh i kulturnykh svyazei. In: *Arkheologicheskii sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 27, p. 27-47.
- Onaiko, N. A. 1966. *Antichnyi import v Pridneprove i Pobuzhe v VII—V vekakh do n. e.* Moskva: Nauka. Svod arheologicheskikh istochnikov, D 1-25.
- Shevchenko, N. F. 2013. Kurgan ranneskifskogo vremeni u khutora Krasnyi. In: *Arkheologicheskii sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*, 39, p. 100-118.
- Shramko, I. B., Zadnikov, S. A. 2010. Novye nachodki rannei antichnoi keramiki na Belskom gorodishche. In: Maslennikov, A. A. (ed.). *Συμπόλιον. Antichnyi mir Severnogo Prichernomopia. Noveishye nachodki i otkrytiia*. Moskva; Kiev, 1, p. 294-300.
- Boardman, J. 1998. *Early Greek Vase Painting*. London: Thames and Hudson.
- Cook, R. M., Dupont, P. 1998. *East Greek Pottery*. London; New York: Routledge.
- Graeve von, V. 1973/1974. Milet. *Istanbuler Mitteilungen*, 23/24, S. 63-115.
- Graeve von, V. Milet 1975. *Istanbuler Mitteilungen*, 25, S. 35-59.
- Graeve von, V. 1987. Milet 1986. *Istanbuler Mitteilungen*, 37, S. 5-33.
- Graeve von, V. 1995. Milet 1992—1993. *Archäologischer Anzeiger*, S. 195-333.
- Graeve von, V. 1997. Milet 1994—1995. *Archäologischer Anzeiger*, S. 109-284.
- Graeve von, V. 1999. Milet 1996—1997. *Archäologischer Anzeiger*, S. 1-124.
- Graeve von, V. 2008. Milet 2003—2005. *Archäologischer Anzeiger*, S. 9-23.
- Graeve von, V., Senff, R. 1990. Die Grabung am Südhang des Kalabaktepe. *Istanbuler Mitteilungen*, 40, S. 44-50.
- Fantalkin, A. 2001. Mezad Hashavyahu: its Material Culture and Historical Background. *Tel Aviv*, 28, p. 3-165.
- Käufler, S. 2004. *Die archaische Kannen von Milet* (Diss. Ruhr-Universität Bochum). Available at: <http://www-brs.ub.ruhr-uni-bochum.de/netahtml/HSS/Diss/KaeuflerSteffen/diss.pdf> (Accessed 03.11.2017).
- Kerschner, M. 2006. Zum Beginn und den Phasen der griechischen Kolonisation am Schwarzen Meer. Die Evidenz der ostgriechischen Keramik. *Eurasia Antiqua*, 12, S. 227-250.
- Kerschner, M., Schlotzhauer, U. 2005. *A New Classification System for East Greek Pottery*. Leiden, Boston, Köln: Brill. Ancient West & East, 4.
- Kerschner, M., Schlotzhauer, U. 2007. Ein neues Klassifikationssystem der ostgriechischen Keramik. In: Cobet, J. (Hrsg.). *Frühes Ionien. Eine Bestandsaufnahme*. Panionion-Symposium Güzelçamli 26. September — 1. Oktober 1999. Mainz-am-Rhein: Philipp von Zabern, S. 295-317.
- Schlotzhauer, U. 2001. *Die südionischen Knickrandschalen. Eine chronologische Untersuchung zu den sog. Ionischen Schalen in Milet* (Diss. Ruhr-Universität Bochum). Available at: <http://www-brs.ub.ruhr-uni-bochum.de/netahtml/HSS/Diss/SchlotzhauerUdo/diss.pdf>. (Accessed 03.11.2017).
- Solovyov, S. L. 1999. *Ancient Berezan. The Architecture, History and Culture of the First Greek Colony in the Northern Black Sea*. Leiden, Boston, Köln: Brill, Colloquia Pontica, 4.
- Stager, L. E., Master, D. M., Schloen, J. D. 2011. *Ashkelon 3. The Seventh Century BC*. Winona Lake, Indiana. Final Reports of the Leon Lewy Expedition to Ashkelon.
- Tuchelt, K. 1971. Didyma. *Istanbuler Mitteilungen*, 21, S. 45-87.
- Vachtina, M. Ju. 2007. Greek Archaic Orientalising Pottery from the Barbarian Sites of the Forest-steppe Zone of the Northern Black Sea Coastal Region. In: Gabrielsen, V., Lund, J. (eds). *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*. Aarhus: Aarhus univ. press, p. 23-37.
- Waldbaum, J. C., Magness, J. 1977. The Chronology of Early Greek Pottery: New Evidence from Seventh Century BC. Destruction Levels in Israel. *American Journal of Archaeology*, 101, 1, p. 23-40.
- Walter, H. 1968. *Frühe samische Gefässe. Chronologie und Landschaftsstile ostgriechischer Gefässe*. Bonn: Rudolph Habelt Verlag GmbH. Samos, V.
- Walter-Karydi, E. 1973. *Samische Gefässe des 6. Jahrhunderts v. Chr.* Bonn: Rudolph Habelt Verlag GmbH. Samos, VI, 1.

A. V. Buiskykh

THE EARLIEST CERAMICS FROM BORYSTHENES (on materials from V. V. Lapin's Excavations)

The paper examines the earliest materials from the excavations conducted by V. V. Lapin in Borysthenes (the settlement at Berezan Island). The collection is stored in the Scientific Repository, the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences, Ukraine. The earliest ceramic items belong mainly to oenochoes and kraters produced in Miletus. In accordance with the modern typology, these vessels belong to the group MilA Ib (after Käufler) or to the group SiA Ib (after Kerschner — Schlotzhauer) with the dating from the 650° to the very beginning of the 630s BC. Together with another famous imported vessels that were found at Borysthenes, f. e. Ionian cups of the early type and subgeometric scyphos, these vessels prove the time of its founding at the third quarter of the 7th century BC. Thus, the information by Eusebius (Euseb. Chron. can. / Helm B., 1984, p. 95b) becomes a proof on a basis of archaeological collection. Its number and quality allows speaking not about rare items, but about the import of mass materials in general. Moreover, the earliest Milesian import found at Borysthenes, permit to conclude that namely this *emporion* was used like a center of a transit trade with barbarian world. Milesian pottery in the earliest time-span appeared in Forest-steppe area, Eastern Taurica and Kuban estuary via Borysthenes.

Keywords: Borysthenes, Miletus, Greek colonization, emporion, East Greek ceramic.

Одержано 03.10.2017

БУЙСЬКИХ Алла Валеріївна, доктор історичних наук, завідувач відділу античної археології, Інститут археології НАН України, пр. Героїв Сталінграда 12, Київ, 04210, Україна, abujskikh@ukr.net.
БУЙСЬКИХ Алла, DSc, Head of the Classical Archaeology Department, the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine, Heroiv Stalingrada ave. 12, Kyiv, 04210, Ukraine, abujskikh@ukr.net.